

CURANDISME I MEDICINA POPULAR AL BAGES, SEGLES XVIII I XIX.

PONS i AGULLO, Jaume

El cos humà consta de quatre humors, que són Flegma, Sang, Còlera i Malenconia. Aquests quatre humors, corresponen a quatre elements coneguts com a Fred, Calor, Humitat i Sequedat. A la Flegma correspon el Fred, a la Sang la Humitat, a la Còlera el Calor i a la Malenconia la Sequedat.

Descomposant-se un dels quatre elements, tots els altres es veuen en perill, i així els homes han buscat diferents remeis per a curar malalties, les quals han après dels animals, que la providència ensenyà la major part de les emprades en la medicina.

Amb aquest text, s'inicià la introducció d'un opuscle editat a mitjans del segle XIX, que conté diferents útils i pràctics remeis, utilitzats com a medicina popular, principalment en el món rural, sense oblidar que foren en tot moment dedicats a la medicina sense titulació i coneguts des de sempre amb la denominació de CURANDEROS.

Si en el món rural es va estendre notablement la pràctica de la medicina no oficial, foren principalment els pastors, que coneixedors amb profunditat de totes i cada una de les plantes i altres productes naturals, les utilitzaren, sabedors dels seus efectes nocius, aportant una clara i concreta explicació, tal com consta en el següent text:

"Si tens malt d'ulls, fes lo que fa la
oreneta, pren celedonia, picala i unta
la vista amb el seu suc".

Fins els nostres dies, han arribat textos i documents manuscrits, que són fidels aportacions a la medicina tradicional, sense oblidar que en els darrers dos segles, foren totalment períodes amb que s'esdevingueren alteracions demogràfiques de considerable amplitud, conseqüents de diferents epidèmies, principalment les del còlera.

Es de vital importància el fet que productes que actualment han deixat d'utilitzar-se en qualsevol preparació galènica, foren en tot moment utilitzats amb comprovades

efectivitats terapèutiques, i que veritablement formaven part d'un procés vital i necessari pel seu desenvolupament amb precàries aportacions d'altres productes desconeguts.

Dels documents inèdits que, sortosament, han arribat fins els nostres dies i que formen part d'un patrimoni manresà, trobem datat el dia 14 d'octubre de 1885 una medicació no oficial, però d'una importància vital, que correspon al període que la nostra ciutat i molts altres municipis varen patir els estralls del còlera.

Recepta anticolèrica

1/ Un o dos trosos de sucre chupat amb esperit de vi y posat a la boca fins que sia fos.

2/ Fer posar un cataplasma al ventre ab duas onsas de llinosa, una onsa de pomada canforada, una seba blanca, tot junt picat amb 1/2 patricó de vinagre, fet i posat fret. Si no hi ha pomada, pot posarsi llart sol amb un reixet de aigua sedativa.

3/ Fer bullir dos cuartos de escorsa de magrana agra, una onsa de grà de llisona ab un porro de aigua, y se beu a tot beura sens necessitat de escarfarlo.

4/ Lo malalt ha de guardar del aire, pero tampoch combe estar molt tancat.

Quan lo malalt entre ab reacció deu vigilarse que es descotxi en son desfici, perque es la hora que vol més cuidado guardar la suó. Cual dona de vaija a las 4 o 5 horas despres de haber pres lo primer remei.

De los que han practicat aquest remei, per ara no se ha mort cap.

Segons consta en el llibre memòria, editat per la Junta de Sanitat de Manresa, foren 144 les persones mortes d'un total d'afectats de 390, i que en l'apartat de remeis emprats fa menció que es desconeix algun tractament específic per combatre el còlera, i per tal no és possible el d'adoptar una medicació exclusiva.

Si tenim en compte el nombre de casos afectats i el nombre de persones que varen morir en l'esmentat període, és probable tal com consta, que l'esmentada fórmula fos utilitzada en diferents casos, però si que és del tot desconeguda la seva procedència familiar però si manresana.

Una altra de les fórmules que foren utilitzades en el període de 1885 per combatre el còlera, i que es troba documentada en llibre anònim, té la següent indicació:

"EL Rdo. MARTI DIJO QUE ERA MUY BUENO. ESTE ES EL INDICADO PARA COMBATIR EL COLERA. "LICOR ANTICOLERICO"

Aprobado por algunos médicos y casi infalible. (Dios sobre todo).

1 litro de RHON

1/2 libra de azúcar blanco

12 gramos de LAUDANO PURO (no el del Doctor Tunisi)

12 gotas de esencia de Menta Inglesa

Del licor indicado se toma al sentir cólicos, vómitos o dolores de vientre. (Sintomas del cólera).

Para niños una cucharada

Para mujer una copita

Para un hombre fuerte y acostumbrado a bebidas fuertes medio vaso ordinario.

Estas dosis deben repetirse cada 15 o 20 minutos de intervalo, si el mal, es decir, cólicos, etc., repiten."

Del mateix llibre inèdit i anònim, datat a Manresa l'any 1885, es troba un altre remei molt important que cal donar a conèixer:

Mal de Piedra:

Un pesich de herba platera

2 Piñas de Sant Joan

Un pesich de herba blanca

Se fá bulli ab tres patricons de aigua, cuan a bullit se colará y sen pren un vas ab deju y un altre al anarse al llit.

Dos días de aquesta aigua y dos días del licor que a continuació expreso.

Gotas:

Se comprará deu centims de quitra de tella y s'posa ab una ampolla y a la mateixa se posará doble cantidad de oli de oliva pur, se remanará ben remanat porque se disolgui el oli ab lo quitrá sen pendrá de 9 a 13 gotas, aqueixes gotas se tiran ab una xicra, luego se hi posa sucre, sen fá una bola y s'en pren al demati ab dejú no mes que una vegada. Dos días del aigua dita y dos días de aix altre, fins que hagi pasat lo mal.

Si els constants estudis d'investigació, han revertit en un millorament humà, fruit de l'increment de productes manufacturats, principalment en el camp dels antibiòtics,

juntament amb d'altres en vies d'experimentació comportaran un gran pas als greus problemes d'infeccions i les seves posteriors seqüeles, sense oblidar que des de sempre foren una greu preocupació per els nostres avantpassats.

En el decurs de la guerra de l'any 1808, es troba documentat, que per tal de fer desaparèixer la febre, problema important en tots els aspectes, principalment per les dificultats de l'època en el trasllat dels malalts, foren utilitzades totes i cada una de les més inversemblants de les medecines de l'època, no obstant hem localitzat la següent fórmula per indicació del Dr. Nogues pro-mèdic de l'exercit, per tal de fer desaparèixer la febre:

"Pendre 6 dragmas de Quina Loja, 3 dragmas de Calisaya, y mitja unsa de Cremor Tartaro, mesclat i poilvoritsat se reparteix en 9 parts o papers iguals. Si son febres terciarias, lo febrós pendrà una part cada tres horas, y si son cuartanas cada cuatra horas, barretjat ab agua."

Si principalment la cirurgia i l'extensa gamma de productes farmacèutics han comportat un millorament molt important a la malaltia de la sordesa, a primers del passat segle XIX, era utilitzada una fórmula no massa comú, però si per la seva complicada i difícil elaboració és d'interès el recopilar-la:

Remey per curar sordera

"Pendre uns pochos d'escorpins, y ab unas estisores los llevaras lo cap y cua, y pendrás una porció de ous de formiga, y posat en un plat ho farás cóurer ab oli comú, such de seba, aiguarent y ho farás bullir fins que lo such de seba sia consumit, y ab dit oli untaras les orelles de dins".

Es del tot improbable que en els casos concrets d'infeccions fos utilitzada la medicació abans esmentada, no obstant ens trobem en un dels casos concrets d'un dels remeis que veritablement foren emprats per curanderos, prova evident de les dificultats que per els seus components era del tot probable el poder elaborar-la en el domicili de la persona afectada.

La utilització de remeis casolans, ha estat en la majoria de casos que trobem documentat, com a productes per a ús extern, d'aplicació pràctica i sempre amb l'expressió del món rural:

Recepte per Disipela

10 cts. de oli de oliva
1 bosí de pell de serp
(de 1 quart de pam de llargada)
5 cts. de Canfora
una mica de Sal de Tocino

Tot això es fá fondre sofregit ab una casoleta i si fan 4 unturas al dia, y a sobre y a sota si posan draps de flor de Sauc ben calens.

Si la present prescripció ve documentada a mitjans del segle XIX, cal tenir present que fins fa cinquanta anys, era utilitzada a les nostres comarques, com a una de les fórmules de medicina popular per a diferents afeccions cutànies.

Si les afeccions reumàtiques formen i han format part d'un dels més greus problemes de la medicina, que té afectat a bona part de la població, l'any 1878, trobem que es dóna per provada l'efectivitat d'un remei per a us extern:

Probat per curar lo dolor romatisme

Pendrer 3 sous francesos de Pega Grega, 3 idem Polvos Restreny, 3 idem de Guillem Sirvent, 3 idem Occierros, 3 idem de Valeriana, 3 idem de Sang de Dragó, 2 unzas de Pega Negra: fet bullir tot junt en un plat, sen forma un pegat que se aplica sobre la part adolorida, y s'hi deixa estar fins que lo dolor la cedit.

No deixa d'esser curiosa la descripció de la fórmula utilitzada per l'elaboració de la cataplasma, tenint present que actualment es troba comercialitzada una especialitat farmacèutica de les mateixes característiques però si amb diferent fórmula.

En el decurs dels darrers dos segles, la nostra comarca, ha donat fe de diferents personatges, que en tot moment han format part del món de la medicina no oficial. Sortosament i per iniciativa del "El Brogit de Castellbell i el Vilar" a cura d'en Joan Masats i Llover, s'ha editat un volum de llibre amb la següent titulació:

"En Pere Frontera i Riba, pagès i curandero de Castellbell i el Vilar
Conegut com (El Pere del Gall) 24-6-1835 / 31-7-1911."

Si els personatges com l'aquí esmentat, coneixedors de la medicina rural i amb voluntat de deixar constància de la seva tasca, no dubtaren en cap moment de transmetre els seus coneixements als seus fills, que posteriorment amb intent de continuïtat, varen ésser recopilats tots i cada un dels remeis emprats, deixant un important testimoni, que ha arribat fins l'actualitat amb una acurada transcripció.

Si la llarga llista dels remeis, que foren utilitzats no és possible de descriure'ls un per un, solament per donar a conèixer el testimoni del que va ésser una part de la vida dedicada a la medicina en el segle passat, d'un personatge de la setena Regió, s'inclou solament els títols dels remeis principals del seu llarg repertori.

Remei per curar els tifus
Remei segur per curar el mal d'estómac
Remei per curar l'escorbut i ferides a la boca
Remei per curar un tumor blanc

Remei per reforçar el pit
 Remei per curar tels desfets i cataractes
 Remei per curar morenes
 Remei per evitar l'avortament
 Remei per curar corbuncles
 Remei per curar una fistula
 Remei pel mal de cor
 Remei per curar el mal de mare
 Remei per curar herpes
 Remei per curar el fel

D'altres remeis que foren utilitzats formen una llarga llista, no obstant els productes que formen cadascú dels remeis, principalment són herbes medicinals, oli d'oliva, pega grega, pega negra, sucre candi, llard, Càmfora, mostassa i altres productes molt usats en medicina, cal tenir present que en Pere del Gall, sempre i en cada una de les seves descripcions, fa servir les denominacions de Dragmas, Escrúpols i les denominacions dels pesos utilitzats en farmàcia, pel fet que en el decurs de la seva joventut, va formar part del personal de l'Hospital de Sang, instal·lat en el passat segle, per atendre al personal que treballava a les obres de la via. És del tot probable que l'experiència li va ésser de molta importància per quan es dedicà a fer de Curandero.

Si els actuals pesos i mesures són els oficials aprovats pel sistema mètric decimal, cal tenir present que antigament es troba com a primera fracció de pes utilitzat en medicina, el denominat ESCRUPOL, i que corresponia a la vint-i-quatrena part d'una unça d'apotecari. Les següents fraccions foren establertes amb la seva corresponent denominació i la seva equivalència:

3 Escrúpols fan un Dragma
 9 Dragmas una unça
 12 Unces fan una lliura
 16 Unces medicinals fan una lliura d'adroguer
 60 Gotes fan una Dragma
 20 Gotes fan un Escrúpol

Les denominacions i la descripció dels precedents pesos, venen en molts casos en remeis emprats en els passats segles i per tal s'ha cregut convenient fer la indicació amb les seves corresponents equivalències. Com a dada molt concreta, és demostrable que els remeis que foren utilitzats per curanderos rurals, venen sempre indicats amb la denominació porció, unes, un polsim, un xic, una cullerada, mig porro i altres, que demostren la desconexió dels pesos comercials. Altres, ja més coneixedors de la medicina tradicional, i que principalment corresponen a personatges de la ciutat, vénen amb les denominacions d'Escrúpols, Dragmes, unces i posteriorment per les actuals utilitzades en el comerç.

Finalment, que la nostra tasca de recerca, catalogació i donar a conèixer el present

material, sia un primer pas perquè altres en l'esdevenidor puguin portar a terme treballs més amplis a partir de la mateixa mostra.

BIBLIOGRAFIA

- 1.- Manresa, "Còlera de 1885".
- 2.- SALLENT, Angel. "Flora del Pla de Bages". Barcelona, 1904.
- 3.- PALLAS i VALLS, Pedro. "Topografia Mèdica de Manresa". Barcelona, 1906.
- 4.- BOLASELL i FERRER, Ramon. "Plantes del Bages". Manresa, març de 1988.
- 5.- VILLUENDAS i CALVES, Llorenç. "Un sallentí desconegut - Conrad Pujol i Grau". Sallent, 1985.
- 6.- CARMONA i CORNET, Anna M^a. "Recerca inèdita professional, científica i artística de la Farmàcia a Catalunya". Barcelona, 1983.
- 7.- FIUS i PALA, M. "Datos sobre la viruela, tifus y tuberculosis en Manresa". Manresa, 1915.
- 8.- MASATS i LLOVET, Joan. "Personatges de Castellbell i el Vilar EN PERE DEL GALL". Catellbell i el Vilar, 1983.
- 9.- FIUS i PALA, Maurici. "L'Epidèmia gripal a Manresa (1918)". Manresa, 1919.
- 10.- ROTLLAN i VERDAGUER, Armand. "La salut pública manresana del segle XIX". Manresa, 1990.
- 11.- SELGA i UBACH, Simeó. "El receptari de Manresa i la mort de l'Infant en Jaume Comte d'Urgell. (Conferència donada pel Dr. Oleguer Miró i Borrás, metge de Manresa, el dia 10 de juny de 1911)". Desembre de 1964.
- 12.- "Llibre Nou, que conté varis secrets de la naturalesa útils i importants". Impremta de Lluís Roca. Manresa, 1874.
- 13.- "Còpia d'alguns remeys que usaba lo celebre Sr. Vehi de la Pera, que le facilità al Sr. Genover de Vilanant". Impremta de Lluís Roca. Manresa, 1878.
- 14.- "Lo Remediator ó sia copia de alguns remeys que usaba lo célebre senyor Vehi de la Pera". Llibreria "la Azucena". Barcelona, 1898.
- 15.- SANCHEZ i AGUSTI, Ferran. "Notícia del còlera i d'altres epidèmies". Sallent, 1987.

16.- SARRET i ARBOS, Joaquim. "Història de la indústria, del comerç i dels Gremis de Manresa". Monumenta Històrica- Civitatis Minorisa. Vol. III. Manresa, 1923.

17.- Manuscrit anònim segle XVIII-XIX ("Receptes i medicacions emprades per a diferents malalties"). Arxiu Jaume Pons i Agulló. Manresa.

18.- Documents inèdits de receptes i formulacions magistrals de primers del segle XX. Arxiu Jaume Pons i Agulló. Manresa.

19.- CORNET i ARBOIX, Ramon N. "Farmàcies i farmacèutics del segle XIX a Manresa. I Els antics Apotecaris". Manresa, 1987.

20.- CORNET i ARBOIX, Ramon N. "Farmàcies i farmacèutics del segle XIX a Manresa. Els moderns farmacèutics". Manresa, 1988.